

UOT 338:801.6; 398:82.0; 801.8

AYTƏN CƏFƏROVA

**FOLKLOR MOTİVLƏRİ CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏ YARADICILIĞI VƏ
“MOLLA NƏSRƏDDİN” JURNALINDA MİLLİ OYANIŞA ÇAĞIRIŞ ÜSULU KİMİ**

Hər hansı bir fikrin bədii şəkli düşməsi üçün folklor əvəzsiz mənbədir. Buna görə də folklor yazılı ədəbiyyat nümunələrinin əsasında dayanan ən gözəl qaynaqdır. Xalqın yaratdığı şifahi ədəbiyyat söz sənətinin başlanğıcı kimi qəbul edildiyindən dünyanın məşhur yazarları ən maraqlı əsərlərini yazarkən məhz bu yaradıcılığa müraciət etmişlər. Bu, Azərbaycan yazılı ədəbiyyatında da geniş şəkildə öz əksini tapmaqdadır. Hər zamanda olduğu kimi, elə XX yüzillikdə yazıçı və şairlər öz yaradıcılıqlarında milli ağız ədəbiyyatının geniş imkanlarından bacarıqla istifadə etmişlər. Həmin dövrün istedadlı yazarı ölməz Cəlil Məmmədquluzadə və onun qələm dostları da öz yaradıcılıqlarında şifahi ədəbiyyata müraciət etməyi böyük şövqlə davam etdirdilər. Cəlil Məmmədquluzadə istər kiçik, istərsə də iri həcmli əsərlərində şifahi xalq ədəbiyyatından yaradıcı şəkildə faydalanmışdır. Elə ədibin təsis etdiyi Molla Nəsrəddin jurnalında da xalqı dirçəlişə çağırmaq üsulu kimi, yeri gəldikcə, folklor motivlərindən, xalq yaradıcılığı örnəklərindən istifadə edilir, xalqın yaratdığı bu örnəklər ustalıqla dövrün mühüm ictimai-siyasi hadisələri ilə uyğunlaşdırılırdı.

Açar sözlər: *xalq, folklor, ədib, bədii, ədəbiyyat, sənət, mənbə, əsər.*

Folklor yazılı ədəbiyyatın yaranması və inkişafı üçün əsas mənbələrdən biridir. Bütün dünya ölkələri yaradıcılarının ən yaxşı əsərləri xalqın kollektiv yaradıcılıq xəzinəsindən götürülmüşdür. Azərbaycan ədəbiyyatı çox qədim zamanlardan başlayaraq şifahi xalq ədəbiyyatı ilə bağlı inkişaf etmişdir. Xaqani, Nizami, Nəsimi, Xətai, Füzuli, Məsihi, Vaqif və başqalarının yaradıcılığında bunu aydın görürük. Bu böyük sənətkarlar əsərlərində təkcə qanadlı ifadələr, atalar sözlərini və məsəlləri işlətməklə kifayətlənməyib, ümumiyyətlə, xalq yaradıcılığının məzmunundan, onun dərin mənasından yeri gəldikcə peşəkarlıqla istifadə etmişdilər. XX əsrin əvvəllərində də tarixi-ictimai hadisələrlə əlaqədar xalq ədəbiyyatından istifadə də qiüvvətlənir. Şifahi ədəbiyyatdan xalqı oyandırmaq, ayıltmaq məqsədilə də istifadə edilir.

Xalq yaradıcılığı ilə sıx əlaqənin keyri, xalq təfəkkürünün və ifadə tərzinin müsbət təsiri Azərbaycan tənqidi-realizm ədəbiyyatı nümayəndələrindən olan Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı ilə də təsdiq olunur. O, bilavasitə xalq məsəlləri, atalar sözləri və rəvayətlər əsasında işlənmiş kiçik hekayələrində deyil, iri həcmli əsərlərində də xalq yaradıcılığından, dünyagörmüş adamların dilində gəzən, amma yazıya köçürülməmiş folklor nümunələrindən yaradıcılıqla istifadə etmiş, cilalayıb yazıya köçürmüş, onların poetik mənasını oxucuya daha dolğun və obrazlı şəkildə çatdırmağa müvəffəq olmuşdur. Həmin dövrdə xalq azadlığını hər şeydən üstün tutan Cəlil Məmmədquluzadə ilə yanaşı onun qələm dostları da öz doğma xalqını cəhalət girdabına qər q etmiş üsul-idarəni, rejimi, mənəvi buxovlanma səbəbkarlarını öz əsərlərində, məqalələrində ifşa etməkdən çəkinmirdilər. Bu mövqedə onlara yardımçı demokratik görüşlü Molla Nəsrəddin jurnalı idi.

1906-cı il aprel 7-də çıxan Molla Nəsrəddin jurnalının 1-ci nömrəsindəki başlıq – “Sizi deyib gəlmişəm, ey mənim müsəlman qardaşlarım” sərlövhəsi jurnalın proqramını təyin etdi. Böyük Mirzə Cəlil öz qələm dostları ilə birlikdə molla-nəsrəddinçilər ictimai ədəbi hərəkatını yaratdı. Jurnalın hər səhifəsində xalqı cəhalətə sürükləyən nə varsa, Molla Nəsrəddinçilər tərəfindən tənqid olunmağa başladı. Hüququ əlindən alınmış, əsrlər boyu istismar və mövhumatın ağırlığı altında əzilən zəhmətkeş kütlələrin acınacaqlı taleyi “Molla Nəsrəddin” jurna-

lının hər sayında öz bədi əksini tapmışdır. Molla Nəsrəddinçilər xalqının acınacaqlı taleyini xalqa öz ana dilində çatdırmağın yolları kimi çox vaxt xalqın yaratdığı nümunələrdən istifadə etməyi məqsədəuyğun bilirdilər. “Molla Nəsrəddin” kasıbların, əlacsızların, köməyə ehtiyacı olanların həmdəmi və dostu idi. Mirzə Cəlil və onun qələm yoldaşları bu jurnalla əbədlilik və bəşəriyyət qazandırmışdır. İstər Molla Nəsrəddin jurnalında, istərsə də digər yaradıcılıq yolunda Mirzə Cəlil öz xalqına incə mətləbləri çatdırmaq məqsədilə şifahi nümunələri, əsasən də atalar sözləri və məsəlləri əsas silah seçib. O düşünüb ki, kiçik forma ilə böyük məzmununa malik olan bu örnəklər əsas məqsəd və qayəni ifadə etmək baxımından olduqca böyük dəyərə malikdirlər. Bu janrdan istifadəni biz ədibin həm irihəcmli əsərlərində, həm hekayələrində, həm də məqalələrində görə bilərik. “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1-ci nömrəsində sözün qüdrətinin atalar sözlərində necə canlı ifadə olunduğunu söyləyən ədib bu haqda belə yazır ki, dünyada hər kəs üçün sözdən böyük dəyər yoxdur. Zira ki, mal, mülk tələf olub gedir, amma söz qalır. Belə ki, keçmiş hökəmanın, şüəranın sözləri hələ də baqıdır. Buna görə də türk hökəmalarının təcrübəli və işə yarar zərb-məsəllərindən “Atalar sözü” namilə bir neçəsini məcmuəmizdə yazdıq ki, qələrimiz oxuyub lazımı yerdə onları dəsturül-əməl etsinlər [5, s. 6]. Burada verilmiş atalar sözlərinin xalqdakı variantının tamamilə əksinə verərək dövrünün hakim dairələrinin onun xalqına yaşatdığı və yaşatmaq istədiyi acınacaqlı həyatı kəskin şəkildə tənqid edir.

Prof. M.Cəlil və F.Hüseynovun birgə müəllifliyi ilə nəşr edilən “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” dərslində “Molla Nəsrəddin” jurnalında istifadə edilən atalar sözü və məsəllərin qarşılıqlı müqayisəsi təqdim olunub. Müəlliflər maraqlı araşdırmalar apararaq yazırlar ki, atalar sözü və məsəllər “Molla Nəsrəddin”də çox zaman xalqda işləndiyi adı mənasından fərqli olaraq, daha dərin ictimai-siyasi məzmun kəsb edir, satirik müdərəcə daşıyırdı [2, s. 20]. Məsələn: Xalqda: “Atı atın yanına bağlasalar, ya halın götürər, ya xasiyyətin” – “Molla Nəsrəddində”: “Atı atın yanına bağlasan, xan görüb deyər, birini mənə ver”. Xalqda: “Anlayanın qulu ol, anlamayanın ağası” – M.N. də: “Anlayana da qul ol, anlamayana da”. Xalqda: “İzsizlik cəhalət gətirər”. – M.N. “İzsizlik dövlətlik açandır”. Xalqda: “Bu günün işini sabaha qoyma”. M.N. “Axşamın işini sabaha qoy, sabahın işini axşama”. Xalqda: “Tısbəgə qınından çıxdı, qınıni bəyənmədi”. M.N.: “Tısbəgə qınından çıxdı, obrazovannı oldu”. Xalqda: Çox oxuyan çox bilməz, çox gəzən çox bilər”. M.N.: “Çox oxuyan çox bilməz, çox yatan çox bilər” və ya “Adam yata-yata alim olar”. Xalqda: “Sayğılı baş salamat olar”. M.N.: “Yuxulu baş salamat olar”. Xalqda: “Kora gecə-gündüz birdir”. M.N. “Müsəlmana gecə-gündüz birdir”. Bu nümunələrlə jurnalın yaradıcı heyəti böyük ictimai çatışmazlıqları bədi yumor vasitəsilə tənqid edirdilər.

Eləcə də “Molla Nəsrəddin”in 3 fevral 1907, 5-ci nömrəsində “Tapmaca” başlıqlı məqaləsi verilir. Bildiyimiz kimi, əlamətləri, xüsusiyyətləri, gözə çarpan cəhətlərinin bir və ya bir neçə cəhəti məcazi şəkildə ifadə edilməklə hər hansı əşyanın və ya nəzərdə tutulan məfhumun adı və mənası tapmacada rəmzi şəkildə verilir. Epik növün bu janrından Molla Nəsrəddində də istifadə edilir. Tapmaca olduğu kimi verilir, cavabı isə dövrün ictimai hadisələrinə uyğun olaraq açıılır. Tapmacanın məzmunu xalqda olduğu kimi:

Üçü bizə yağdır,
Üçü cənnət bağıdır.
Üçü yığıb toplasa,
Üçü vurub dağıdır.

Cavabı isə dövrə və hadisələrə uyğun olaraq təqdim olunur: “Üçü bizə yağdır – Bunlar Təbrizdə üç nəfər məşrutəçilərdi: Mirzə Cavad, Mirzə Hüseyn və Mirzə Ələkbər. Bunlar bizə ondan ötrü yağdır ki, gündə camaatı məscidə cəm eyləyib başlayırlar hüriyyə, müriyyə sözləri ilə xalqın ağılına çəsdirməyə.”

Üçü cənnət bağıdır – Bunlar da İmam Cümə, Fəxrül-üləma və Saidül-mülkdür.

Üçü yığıb toplasa – Bunlar da Məhv şəhərinin üç nəfər ağsaqqalıdır ki, hər il məscid və qəbiristan adına fəqir və fəqəradan beş-altı yüz manat yığırlar və heç kəs də bilmir ki, pullar necə olur.

Üçü durub dağıdır – Bunlar da Gəncədə üç nəfər dua yazan molladır ki, bir müsəlmana rus həkimi dəva verəndə xəbərdar olub kəsirlər naxoşun başının üstünü və dava şüşələrini vurub dağıdırılar” [5, s. 134].

Jurnalın 36-cı nömrəsində “Lağlağı” imzasıyla verilmiş “Tərəkəmə” adlı məqalədə Qarabağ tərəkəmələrinin Azərbaycanın hər yerində olduqca fəal olduqları, yerli camaatın da hətta cöreyinə bəis olduqları tənqid olunur. Əslində bu tənqid altında Qarabağ camaatının qabiliyyətli olduqları da vurğulanır: “Naxçıvanda iki mötəbər tacir varsa, biri qarabağlıdır”, “Qubada iki molla bir qarabağlıdır, Dünyada nə qədər tar çalan və oxuyan var, qarabağlıdır, müəllim qarabağlı, injiner - qarabağlı”. Xülasə, heç bir sənət yoxdur ki, ora qarabağlı özünü soxmamış olsun [5, s. 415]. Bu məqalədə Qarabağ tərəkəmələrinin Qafqazın çox yerində çadır qurub məskən saldıqlarını məqalə müəllifi belə təsvir edir: “Qafqazda hansı bir yolla gecə vaxtı keçəndə, yolun kənarında bir çoxlu çadır görəcəksən. Faytonçu faytonu saxlayır ki, atlar dincələrini alsınlar. Birdən çadırın içindən bir belə oxumaq səsi gəlir:

Nənəm, a narış qoyun,
Boynu bir qarış qoyun.
Çoban səndən küsübdür,
Südü ver, barış qoyun”.

Bəli, bütün bunlar hamısı Qarabağ tərəkəmələridir.

Öncə qeyd edək ki, Lağlağı imzası ilə jurnalda C.Məmmədquluzadənin özü ilə bərabər Ömər Faiq Nəmanzadə də məqalələr təqdim edirdi. Burada verilmiş sayaçı sözünün – folklor nümunəsinin təqdimi ilə məqalə müəllifinin Azərbaycan folkloruna və onun tarixinə dərin bələdliyi özünü göstərir. Sayaçı sözlər haqqında F.B.Köçərlinin maraqlı fikirləri də mövcuddur: “Zaqafqaziya tatarları (azərbaycanlıları) bu sözün nemət, yaxşılıq, xeyirxahlıq mənasında işlədirlər. Buradan da sayaçı nemət gətirən, bolluq gətirən mənasına gəlib çıxır. Bu, gəzən, səyyar, nəgməkar aşiq deyil, dərviş deyil, adi tərəkəmə köçəridir. Payızın axırında, qışda evləri gəzir, sərbəst şəkildə olan nəgmələrlə ev heyvanlarının xeyrini tərənnüm edir. Əvəzində o, yağ, pendir, un, buğda, düyü və s. alır. Bu mahnılarda heyvanlara məhəbbət ifadə olunur, onların özlərinə məxsus cəhətləri təsvir edilir, bol məhsul arzusu ifadə olunur” [6, s. 227].

Cəlil Məmmədquluzadə və digər Molla Nəsrəddinçilər əsas əlaməti fikrin sadəliyi, mənalılığı, eyni zamanda formaca yığcamlığı olan atalar sözlərindən digər yaradıcılıqlarında da geniş istifadə etmişdilər. Məqalənin əvvəlində biz bu haqda müəyyən qədər söhbət açsaq da, Mirzə Cəlilin də öz hekayələrində bu hikmətli kəlamlardan olduqca geniş şəkildə istifadə etdiyini nəzərə alaraq bəzi fikirləri də bildirmək yerinə düşür. Öncə qeyd edək ki, Azərbaycan folklorşünaslığında atalar sözü və məsəllər folklorun xalqın həyat və məişəti, əmək fəaliyyəti ilə sıx bağlı olan, formaca kiçik, mənacə geniş epik janrı hesab edilir. Atalar sözü və məsəllərdə xalq hikməti, xalq zəkası, xalqın əsrlərdən bəri əldə etdiyi sınaq və təcrübələri ümumiləşdirilir. Və bu müdrik kəlamlardan istifadənin klassiklərdən irəli gələn ənənə olmasına

böyük hörmətlə yanaşaraq C.Məmmədquluzadə öz hekayələrinin ümumiləşmiş nəticəsini ifadə etmək baxımından bu nümunələrə tez-tez müraciət edir. Bəzi hekayələrində atalar sözlərini əvvəldə epigraf kimi verir, bəzilərinə isə hekayənin hər hansı məqamında istər obrazların səciyyəvi xüsusiyyətlərini, istərsə də hadisələrin təsvirini verəndə geniş istifadə etdiyini görürük. “Qəza müxbiri” hekayəsi bu baxımdan maraqlıdır. Hekayədə işlənmiş “Koxanı gör – kəndi çap” məsəli vasitəsilə kənd şurası sədri Əkbər Qurbanovun şura sədri seçilmək arzusunun gerçəkləşdirmək məqsədilə atdığı “işgüzar” addımları ifadə edir. Belə ki, hər kənddən özünə arxa-dayaq tapan Əkbər Qurbanov Kazım Məmmədoğlunun köməyi və verdiyi səsə kənd şurasının sədri olur. Və yazıçı Əkbər Qurbanovun Kazımın bu “yaxşılığını” unutmadığını söyləyir. Şura sədri seçilməkdə ona əsl dostluq qayğısı göstərən Kazımın ziyarət etməyin vacibliyini düşünür. Bu məqamda yazıçı obrazın “dost sevgisini” atalar sözləri ilə belə ifadə edir. “Kazım Məmməd oğlu kimi dostları bugünkü gündə yaddan çıxarmamaq, bivəfa olmamaq lazımdır. Atalar deyən kimi – “Yaxşılığa yaxşılıq mərd adamın işidir”, “Qoy ovcuma, qoyum ovcuna”, “Dostun səni aş ilə, sən onu bozbaş ilə” və qeyrləri... [4, s. 300].

Folklor bütün zamanlarda yazılı ədəbiyyatın qaynağı olmuşdur. Belə ki, nəsrin və şeirin poetikası, bədii əsərin ideya-məzmunu, fəlsəfi və estetik yönü tədqiq edildikcə sözlü kulturun nə qədər dərin təsir göstərdiyi aşkarlanmış olur. XX əsrin əsrin əvvəlində folkloru qayıdışın əsasları qoyulmuşdu və bu baxımdan istər realistlər, istərsə də romantiklər bir sırada addımlayırdılar. “Füyuzat” jurnalı ətrafında birləşən milli romantizmin klassik nümunələrini yaradan H.Cavid, M.Hadi, A.Səhhət, S.Səlməsi, A.Divanbəyov, A.Şaiq, C.Cabbarlı kimi sənətkarlarla bərabər M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadənin, Ə.Haqqverdiyevin, Ü.Hacıbəylinin fəaliyyətlərini də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu klassiklərin xalq ədəbiyyatına münasibətləri, folklor nümunələrinin onların yaradıcılığında yeri məsələləri cəmiyyətdəki hər cür problemlərə münasibətlərində özünü göstərir. Xalqın siyasi, mənəvi azadlığa, təhsilə, maarifə, mədəniyyətə səsləyən, qadını fəal həyat mövqeyində görmək istəyən, dağıdıcı müharibələri pisləyən və s. mühüm problemlər, dərdlər realistləri və romantikləri eyni dərəcədə düşündürürdü [1, s. 349].

“Molla Nəsrəddin” ətrafında toplanan realist cərəyana məxsus sənətkarlar xalq ədəbiyyatından daha çox öz siyasi mövqelərini tendensiyalı, qabarıq, düşünülmüş bir biçimdə göstərmək üçün istifadə etdilər. Şifahi ədəbiyyat mövzunun, əsərin ideyasının, müəllif mətləbinin siyasi cəhətdən kəsərlə təqdimində ən başlıca vasitə oldu. Xalq ədəbiyyatının bütün janrları – deyimlər, məsəllər, qaravəllilər, nağıl, dastan, lətifə, əfsanə və s. realistlərin nəsrində ictimai-siyasi çalarlarla işlənməyə başladı. Təbii ki, Molla Nəsrəddinçi yazıçılar daha çox şifahi xalq ədəbiyyatının tənqid, satira, yumor, ifşa ənənələrinə bağlı idilər [1, s. 349].

Bununla bərabər, Azərbaycan yazıçılarının əsərlərində rusların özbaşınalığı, yasavulların, kənd-xudaların, şarlatan mollaların, yerli ağaların satqınlığı, bəzi ziyalıların yarıncılığı və s. kimi məsələlər də tənqid edilirdi. Bu eybəcərliklərin folklor nümunələri ilə bədii əksi C.Məmmədquluzadə əsərlərində daha qabarıq şəkildə müşahidə olunur. Ədibin “Xanın təsbehi” hekayəsinə baxaq. Burada məhkəmə də, qəzavat da əslində özü olan Nəzərəli xanların soyğunçuluğunu, ədalətsiz divanlarını tənqid üçün C.Məmmədquluzadə şifahi xalq ədəbiyyatında geniş yayılmış (əsasən nağıllarda) qədim adətlərin birindən – “nişanə göndərməkdən” istifadə etmişdir [1, s. 350].

Molla Nəsrəddinçilər, xüsusən də C.Məmmədquluzadə folklorlardan öz əsərlərində iki istiqamətdə istifadə etmişdir: 1) Olduğu kimi. Ədib bu nümunələri əsərlərinə olduğu kimi

gətirir, süjet xəttində, motivlərdə əsaslı dəyişikliklər etmir. 2) Dəyişdirilərək. Hər bir yazıçı və şair düşüncə dünyasını, estetik üslubunu təyin etmək üçün folklor örnəklərinə müraciət edirlər ki, bu da mətnin alt qatında folklorun görünməsidir. Bu mexaniki müraciət C.Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları”, “Şeir bülbülləri”, “Xurcun və çemodan”, “Batdağ”, “Zarafat” və s. hekayələrində özünü göstərir [1, s. 356]. Yazıçı “Şeir bülbülləri”ndə “...öküz nə bilir güllün qədrini”, “kürd nə bilir püstənin qədrini” məsələləri vasitəsilə iranlının şeir kitabının qiymətini bilmədiyindən satması məqamını ifadə edir [4, s. 293]. Məlum olduğu kimi, bu “kəlamlar” “Zər qədrini zərgər bilər” və ya “Uzunqulaq nə bilir zəfəran nədir” kimi xalq məsələlərinin yazıçı tərəfindən dəyişdirilərək verilmiş variantlarıdır. Və ya hekayədə qəliz ərəb-fars kəlmələri ilə yazılmış qəzəli eşitməkdən yorulmuş qəhrəmanı o biri otaqdan eşitdiyi təmiz ana dilində söylənilən Azərbaycan xalq nağılı sözün əsl mənasında dincəldir. Bu məqam ədibin xalq yaradıcılığına olan sonsuz məhəbbətinin ifadə etmək baxımından olduqca maraqlıdır. “Ara qapı örtüldü və nağıl danışan Zeynəbin səsinə daha eşitmədik. Və bizim otaqda bu dəqiqə elə bir sakitlik əməl gəldi və mənim qəlbimdə elə bir tutqunluq üz verdi ki, otağımızda yanan şamı daha gözümlə görmürdü. Və bu qaranlığın içində bu dəmdə mənim üçün Azərbaycan şairi Yeldai də yox idi, Səqərül-Qadiri də qaranlığa batdı və hətta dostunun bülbüllərinin cəmi ərəbləşmiş şeirləri zülmətin tərkinə düşüb, məndən ötrü həmişəlik fotə getdilər. Ancaq bu dəmdə mənim üçün birçə işıq haman tək bir şamın işığı idi ki, oradan Zeynəb arvadın dilindən açıq və şirin Azərbaycan nağılını eşidirdim...”. Bu hekayədə təmiz xalq ruhunda yaradılmış milli örnəklərdən birini – nağılı xatırlaması yazıçının öz ana dilinə olan sevgi və ehtiramını ifadə etmək baxımından da diqqətəlayiqdir.

Bir daha xatırladaq ki, C.Məmmədquluzadə şifahi xalq ənənəsinə dərinləndən bələd olan yazıçıdır. Ədibin yaradıcılığının müxtəlif məqamlarında folklorlardan bəhrələnmənin şahidi oluruq. Yazıçı milli folklorumuzu öz yaradıcılığına daşımaqla həm də onu qoruyub gələcək nəsələ ötürmək kimi xidmətini də nümayiş etdirir. Bir sıra əsərlərində xalq tamaşalarının izləri də aydın görünməkdədir. Prof. T.Məmməd haqlı olaraq söyləyir ki, ədibin dramaturgiyası obraz, süjet, kompozisiya strukturu baxımından xalq oyun və tamaşaları ilə də sıx bağlıdır. Bu əlaqə böyük həcmli əsərlərində bir qədər dərinə hopmuş olsa da, kiçik həcmli dramalarında da: “Çay dəstgahı”, “Kişmiş oyunu”, “Lənət”, “Lal”, “Oyunbazlar”, “Yığıncıq” kimi əsərlərində gözə çarpmışdır [7, s. 448].

C.Məmmədquluzadə əsərlərində lirik növün janrlarına da yeri gəldikcə müraciət edir. Bunu biz onun satirik şeirləri arasında yer alan “Lay-lay” [4, s. 616] adlı şeirində də müşahidə edirik. Dövrünün üsul-idarəsinin xalqına vurduğu ziyanı, həmvətənlərinin geriliyini, cahilliyini, fanatizmin dərin girdabına düşmüş xalqın gözünü açmaq üçün var qüvvəsi ilə çalışsan C.Məmmədquluzadə bu daxili puçluğu, ictimai geriləməni yeri gəldikcə həm də milli mənəvi yaradıcılığa dayanaraq ifşa edir. Ədib lirik növün layla janrından istifadə edərək yazdığı şeir ilə cəhalət beşiyində yatan müasirini oyatmağa çalışır. Burda da o öz fikrini, düşüncə dünyasını folklor janrı içərisində təqdim edərək cəmiyyətdəki eybəcərlikləri xalq dili, xalq dünyası ilə ifşa edir. Şeirə diqqət etsək, görürük ki, ədib “Bikar dolan küçələri vel kimi, Xəbər apar onabuna tel kimi”; “Bəxtini falçıdan etgilən tələb, Dərviş olsan, olar dəxi çox əcəb”; “Doldur qutularda çoxluca ilan, Müsəlman aləmin gözgilən, dolan” misraları ilə həmin dövrün ictimai mənzərəsini təqdim edir və xalqın özünün yaratdığı yaradıcılıq nümunələrini üsul seçərək insanların həmin bataqlıqdan çıxarmağa çalışır.

Təhəllərdən, müqayisələrdən aydın olur ki, C.Məmmədquluzadə milli ruha, kökə bağlı bir sənətkardır. Dramaturqun öz əsərlərində folklorlardan bu dərəcədə bəhrələnməsi onun milli

ənənəni yaşatmaq istəyindən başqa, qarşısına qoyduğu fikirləri, xalq arzularını daha aydın şəkildə çatdırmaq məqsədini də ifadə edir. Dövrünün çatışmalıqlarını folklor örnəkləri vasitəsilə bədii şəkildə ifadəsi etməsi C.Məmmədquluzadə yaradıcılığı üçün xarakterikdir. Bununla yanaşı ədəbin təsis etdiyi Molla Nəsrəddin jurnalında fəaliyyət göstərən ziyalılardan da yaradıcılığında folklor janrları ictimai ruh qazanmış və bu örnəklər həmin ziyalılardan öz fikirlərini mətnin altında, xalq ruhu ilə ifadəsində ideoloji məqsədə xidmət etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bayat F. Folklor dərsləri. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 424 s.
2. Cəlil M., Hüseynov F. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1974, 392 s.
3. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1981, 402 s.
4. Məmmədquluzadə C. Əsərləri: 4 cildə. I c., Bakı: Öndər, 2004, 664 s.
5. Məmmədquluzadə C. Əsərləri: 4 cildə. II c., Bakı: Öndər, 2004, 584 s.
6. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. I hissə, Bakı: Turan, 2002, 680 s.
7. Məmməd T. Cəlil Məmmədquluzadənin kiçik həcmli pyeslərində xalq oyun və tamaşa motivləri / "Ümumtürk kontekstində Qarabağ xalq oyunları və meydan tamaşaları" mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. Bakı, Zərdabi LTD MMC, 2014, 520 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: ceferli_ayten@mail.ru

Aytən Jafarova

FOLKLOR MOTIVES AS A WAY OF APPEAL TO NATIONAL REVIVAL IN JALIL MAMMADGULUZADEH'S CREATIVITY AND IN "MOLLA NASRADDIN" JOURNAL

Folklore is an indispensable source for any idea to get artistic shape. That is why folklore is the most wonderful source based on written literature. As the oral tradition of the people was accepted as the beginning of the word art, the best writers of the world appealed to this field to create their most interesting works. It is also widely reflected in Azerbaijani literature. As always, in the twentieth century writers and poets have used the vast potential of the abundance in national oral literature skillfully. The talented writer of this period the immortal Jalil Mammadguluzadeh and his pen friends, continued to appeal to oral literature with great enthusiasm. From time to time, Jalil Mammadguluzade has taken advantages from the oral folk literature, both in small and large-scale works creatively. As in the Molla Nasreddin journal founded by the writer, folklore motifs, folklore examples were used as a method of inviting people to revival, and the examples created by the people were masterfully matched with the most important socio-political events of the era.

Keywords: *people, folklore, writer, artistic, literature, art, source, works.*

Айтен Джафарова

ФОЛЬКЛОРНЫЕ МОТИВЫ КАК СПОСОБ ПРИЗЫВА К НАЦИОНАЛЬНОМУ ПРОБУЖДЕНИЮ В ТВОРЧЕСТВЕ ДЖАЛИЛА МАМЕДКУЛИЗАДЕ И ЖУРНАЛЕ «МОЛЛА НАСРЕДДИН»

Фольклор, является незаменимым источником для превращения в художественный образ какой-либо мысли. И по этой же причине фольклор – самый красивый источник, основанный на образцах письменной литературы. Поскольку устная литература, созданная народом, была воспринята как начало словесного искусства, лучшие писатели мира, при написании своих самых интересных произведений, обратились именно к этому творчеству. Это широко отражается и в Азербайджанской письменной литературе. Как всегда, в XX веке писатели и поэты в своем творчестве с большим мастерством воспользовались огромным потенциалом национальной устной литературы. Талантливый писатель этой эпохи, бессмертный Джалил Мамедкулизаде и его друзья в своем творчестве, с большим энтузиазмом, продолжали обращаться к устной литературе. Джалил Мамедкулизаде, как в небольших, так и в крупных работах, творчески пользовался устной народной литературой. В журнале «Молла Насреддин», учрежденном писателем, также как метод призыва народа к возрождению, использовались фольклорные мотивы, образцы народного творчества. Созданные народом эти образцы мастерски согласовывались с важными общественно-политическими событиями эпохи.

Ключевые слова: *народ, фольклор, писатель, художественный, литература, искусство, источник, произведение.*

(Akademik Muxtar İmanov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 24.05.2019
Son variant 02.09.2019